

Otter. Foto Hugh Jansman

Sporen herkennen: de otter

De otter komt naar je toe deze winter

De populatie otters groeit in Nederland. Ook buiten de uitzetgebieden in de Kop van Overijssel en Zuidwest-Friesland worden ze waargenomen. Maar om te weten hoe de otters zich verspreiden, is het nodig dat meer mensen die in de natuur komen, de sporen van de otter herkennen.

Kenners geven tips waar u op moet letten.

Hugh Jansman & Dennis Lammertsma

Nadat de otter rond 1988 is uitgestorven zijn tussen 2002 en 2008 in het kader van een herintroductie 31 otters uitgezet in de Kop van Overijssel en Zuidwest-Friesland. Inmiddels groeit de populatie in het uitzetgebied, breidt het areaal zich uit en trekken meer en meer otters uit het gebied weg op zoek naar eigen leefgebied. Met

alle gevolgen van dien. Werden eerst vooral jonge mannen doodgereden, de laatste jaren trekken ook wijfjes weg op zoek naar nieuw leefgebied. Eind september 2008 werd een volwassen wijfje doodgereden bij Doesburg en bleek dat ze dat jaar twee dochters ter wereld had gebracht. Inmiddels worden in de

regio Doesburg-Doetinchem nog steeds ottersporen aangetroffen. DNA-analyse van de uitwerpselen toonde aan dat er nog minimaal twee wijfjes en een mannetje rondlopen. De wijfjes zijn de nakomelingen van het doodgereden wijfje, het mannetje is vrijwel zeker van Duitse komaf. Helaas is de man deze nazomer in het verkeer

rond Doesburg gesneuveld, waarmee de kwetsbaarheid van kleine populaties wordt onderstreept. In juni van dit jaar werd met een cameraval ook een otter gefotografeerd in het Noord-Hollandse & Utrechtse Vechtplassengebied. Deze be-
wezen otterwaarnemingen geven aan dat otters, met hun grote capaciteit om zich te verspreiden, zich eenvoudig op grote afstand van het gebied waar ze zijn uitgezet kunnen vestigen en daarna ook lang onopgemerkt kunnen blijven.

Sporen Otters zijn voornamelijk in de nacht actief en vanwege hun lage dichtheid zelden zichtbaar voor het publiek. Het waarnemen van otters beperkt zich meestal tot het vaststellen van sporen van otteraanwezigheid zoals prenten (pootafdrukken) en territoriummarkeringen middels uitwerpselen, de zogenoemde spraints. Prooiresten en sporen in de vegetatie zijn moeilijker tot een duidelijke soortherkenning te herleiden, maar kunnen wel een indicatie geven. Voor Europa hebben otterexperts vanuit allerlei landen hun ervaringen gebundeld in een rapport, dat is uitgegeven door Aktion Fischotter-
schutz, Hankensbüttel, Duitsland (zie 'Verder lezen').

Prenten Prenten of voetafdrukken zijn in Nederland niet altijd even makkelijk te vinden, omdat in de meeste gevallen onbegroeide grond of sneeuw ontbreken. Op begroeide oevers met gras of riet zijn

prenten niet zichtbaar. In het uitzetgebied worden prenten voornamelijk onder bruggen gevonden waar zandige looprichels zijn gerealiseerd, of op onbegroeid nat veen. De otterprenten zijn bij mannetjes 6,1-8,7 cm lang en 5,7-7,1 cm breed. Van vrouwtjes zijn ze 5,5-7,9 cm lang en 5,6-6,6 cm breed (zie foto X). De lengte is sterk afhankelijk van de ondergrond en hoe volledig de prent wordt afgedrukt. Prenten van jonge otters zijn beduidend kleiner. Otters kunnen zich met verschillende 'gangen' lopend voortbewegen (foto x). Bij een wandelgang staan de achterpoten deels op de afdruk van de voorpoten, waarbij de voorpoten 1 à 2 cm voor de voorzijde van de achterpootafdruk staan. De afstand tussen de voorzijden van de prentafdrukken is dan ongeveer 19-26 cm. Zodra otters op een snellere manier gaan voortbewegen gebeurt dat via sprongen. Afhankelijk van de snelheid is de afstand tussen de groep van prenten ongeveer 40 tot 80 cm, maar soms ook minder. De prenten kunnen daarbij schuin achter elkaar staan of als een groepje bij elkaar (foto x). Soms is ook een spoor van de over de grond slepende staart zichtbaar. Op ijs en in sneeuw kunnen otters ook voortglijden op hun buik waarbij bredere banen van wel enkele meters lang bij een halve meter breed kunnen worden gevormd, afgewisseld door pootafzettingen (foto x).

Spraints De snelheid waarmee het voedsel bij otters door het spijsverte-

ringskanaal gaat, is hoog en de opname van voedingsstoffen is weinig efficiënt. Zodoende kunnen otters tientallen ontlastingen per dag produceren. Otters poepen niet alleen om de afvalstoffen kwijt te raken maar periodiek vooral vanuit communicatieve overwegingen. In Nederland worden deze spraints vooral in de periode oktober-april gevonden. Otters kunnen aan een spraint ruiken wie de eigenaar is en wat het geslacht en de voortplantingsstatus is van de "afzender". Vandaar dat spraints vaak op duidelijk zichtbare plaatsen worden afgezet en dus ook voor mensen relatief eenvoudig vindbaar zijn. Locaties waar otters hun spraints bij voorkeur afzetten zijn met enige ervaring goed herkenbaar en vanuit otterperspectief goed verklaarbaar. Kruisingen van waterwegen, onder bruggen, een solitaire boom langs een rietkraag, (kano)steigers en andere relevante locaties hebben de voorkeur omdat ze daar eenvoudig door soortgenoten kunnen worden gevonden. Vooral controle onder bruggen is zeer lucratief! Om de geur makkelijker te laten verspreiden, worden de keutels vaak op een verhoging gedeponeerd, zoals wortelstronken van bomen, stenen of molshopen. Mochten die niet aanwezig zijn dan

Figuur 1 Verspreiding otter, juli 2009

Links: ottersporen, een zogenoemde ottergang, op een besneeuwde ijsvlakte. Rechts: het horloge geeft een indicatie van de grootte van de prenten.

Oproep

De Zoogdierverseniging zet zich graag in voor de monitoring van de ottersverspreiding in Nederland. In 2010 heeft stagiaire Jolanda Snellenberg voor ons al een eerste aanzet gemaakt voor een monitorsysteem. Het doel is om deze winter te starten met de monitoring buiten de uitzetgebieden. Daarvoor zijn voldoende vrijwilligers cruciaal. Dus neem contact op met het secretariaat van de Zoogdierverseniging (zie colofon op pagina 1) als u wilt meedoen!

Naast de gestructureerde monitoring zijn wij natuurlijk altijd geïnteresseerd in losse waarnemingen. U kunt de meldingen van waargenomen otters én hun sporen melden via waarneming@zoogdierverseniging.nl. De doorgegeven waarnemingen zullen worden gedeeld met Alterra. Gezamenlijk zal worden bepaald of er actie moet worden ondernomen, bijvoorbeeld om spraints te verzamelen voor nadere analyse.

kunnen otters zelf gras- of zandhoopjes creëren om daarop te markeren. Veel spraintlocaties worden frequent gebruikt zodat het voor onderzoeksdoeleinden loont om ze goed te documenteren en controleren.

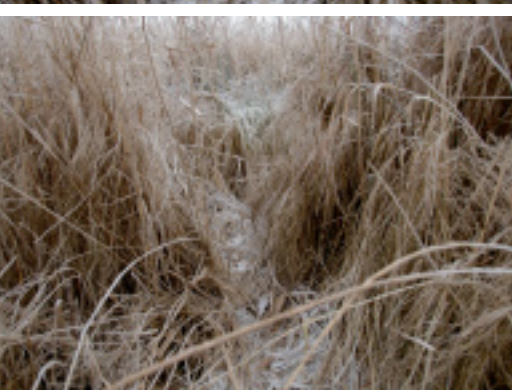
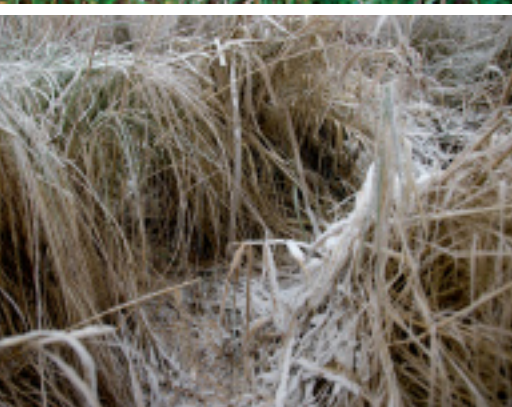
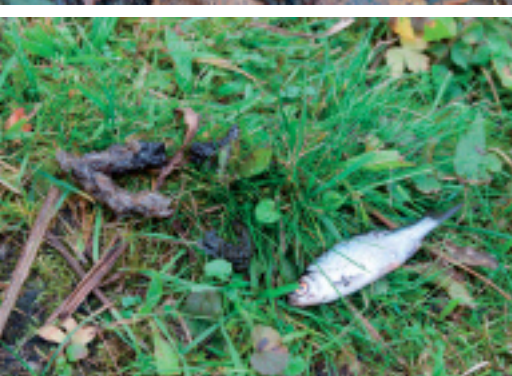
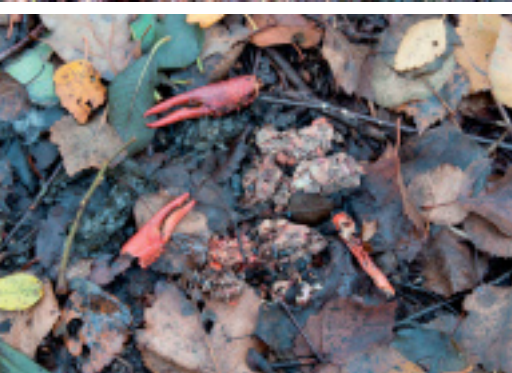
Kleur en geur De kleur, consistentie, vorm en grootte van spraints is zeer variabel. De kleur kan variëren van zwart, bruin, groen, geel, wit tot rood en wordt onder andere bepaald door het voedsel. De consistentie kan variëren van vast tot zachtgeleiachtig en zelfs vrijwel vloeibaar. Als gevolg van de vele onverteerde voedselresten als botjes en schubben hebben de meeste spraints een ruw oppervlak en is de spraint erg breekbaar. Dit is bij andere marterachtigen veel minder het geval; die keutels zijn door prooiresten met haren of veren over het algemeen beter in elkaar gedraaid. De zachtere spraints of gelei kunnen qua consistentie teerachtig zijn maar ook bijna vloeibaar en bevatten vaak minder herkenbare voedselresten. Ze ruiken wel typisch naar otteruitwerpselen en ook van dit type spraints is de kleur erg variabel. Ze worden niet door de anaalklier geproduceerd maar in de darm en het betreft waarschijnlijk slijm dat geproduceerd

wordt om de ruwe voedselresten makkelijker uitscheidbaar te maken. Gedacht wordt dat de zachtere spraints of gelei worden afgezet wanneer een otter wil markeren maar geen uitscheidbare voedselresten in zijn darm heeft.

Ondanks de grote variatie in spraints zijn ze zeer karakteristiek en meestal niet met andere zoogdieruitwerpselen te verwarren. Bij twijfel, bijvoorbeeld bij uitwerpselen van een nerts, wasbeer en egel of braakbal van een ijsvogel, is de unieke geur een belangrijk onderscheidend kenmerk. De wat zoetige visachtige geur is zo karakteristiek dat wie het eenmaal geroken heeft het niet snel zal verwarren. Spraints kunnen afhankelijk van de locatie en het weer maanden lang blijven liggen. Op beschutte plekken zoals onder bruggen kan dat wel een jaar zijn. Behalve als bewijs voor ottervoorkomen zijn spraints ook geschikt voor onderzoek naar de dieetkeuze, belasting met PCB's en parasieten maar vooral voor DNA-onderzoek (Jansman, 2000). Bij veelvuldig verzamelen van spraints in een gebied kan zodoende ook de populatiestructuur en -dynamiek worden bestudeerd (Lammertsma et al, 2008; Koelewijn et al, 2010). Van belang daarbij

Meldingen:

ottermelding@zoogdierverseniging.nl

is dat spraints worden gemeld (zie kader) zodat de spraint op een goede wijze kan worden verzameld en geconserveerd door de onderzoekers.

Aangevreten Langs de waterkant liggen frequent resten van mosselen, kreeften en soms aangevreten vissen. Het is echter zeer moeilijk om prooiresten als zekere otteractiviteit te betitelen omdat andere diersoorten vergelijkbare sporen kunnen achterlaten.

In een enkel geval zijn herkenbare wissels waar te nemen, maar die hoeven niet perse door otters te zijn gecreëerd of alleen door otters te worden gebruikt. Ook kunnen rolplaatsen in gras of riet aangetroffen worden. Dergelijke sporen zijn mogelijke indicaties voor otteraanwezigheid, maar geen hard bewijs.

Otteraanwezigheid Otters kunnen bij hun nachtelijke activiteiten probleemloos tien tot dertig kilometer afleggen. Daarbij wordt periodiek en afhankelijk van de dichtheid actief gemarkeerd met spraints. Spraints vormen dan ook de basis van de ottermonitoring aangezien ze goed herkenbaar zijn en nauwelijks te verwarren met uitwerpselen van andere soorten. Gouden regel is dat daar waar spraints gevonden worden er otters voorkomen, maar indien er geen spraints gevonden worden dat niet betekent dat er geen otters zitten. Indien de dichtheid van otters erg laag is, is het spraintgedrag van otters beperkt en daarmee de trefkans erg laag. Daar waar de dichtheid hoog is en competitie dreigt, worden vele spraints gevonden.

De door Alterra-Wageningen UR uitgevoerde basismonitoring beperkt zich voornamelijk tot de populatie in de uitzetbiotoop en secties op doodgevonden otters. Nu de populatie in de uitzetbiotoop redelijk de draagkracht heeft bereikt, zoeken meer en meer jonge otters hun heil daarbuiten. De dieren die daarbij sneuvelen komen vaak wel beschikbaar voor onderzoek. Otters die zich vestigen in gebieden zonder partners of met lage dichtheden kunnen echter lang onopgemerkt blijven. Voor die dieren is tevens de noodzaak om vanuit concurrentie oogpunt actief te markeren erg laag waardoor het

vinden van spraints moeizaam is. Vandaar dat het erg arbeidsintensief is om vestiging van otters buiten de bekende gebieden aan te tonen. En daar ligt de kracht van een groot netwerk van gemotiveerde vrijwilligers.

Meedoen Middels dit artikel willen we zo veel mogelijk personen inspireren om erop uit te gaan en bij veldbezoeken ook gericht te zoeken naar ottersporen. Het is niet de vraag of de otter in geschikte leefgebieden opduikt, maar hoe snel al. En wat zou het dan mooi zijn als die uitbreiding met behulp van vrijwilligers kan worden aangetoond. Met die waarnemingen kunnen wetenschappers efficiënter het DNA-onderzoek aan spraints uitvoeren en zodoende vaststellen wat het geslacht en de herkomst van de otters is. Daarnaast kunnen betrokkenen zoals terreinbeheerders, vissers en muskusrattenbestrijders geïnformeerd worden zodat de juiste maatregelen met betrekking tot verkeersveiligheid, fuik- en klemrisico's kunnen worden genomen.

Nog beter zou het zijn wanneer er een gestructureerde aanpak is, een echte monitoring waarbij een netwerk van potentiële otterlocaties volgens protocol worden bezocht op ottersporen. Zodoende kan ook door het registreren van 'negatieve' waarnemingen een goed beeld worden verkregen van de uitbreiding van de populatie. Dit zou goed ondergebracht kunnen worden bij het Netwerk Ecologische Monitoring (NEM) en worden gecoördineerd door de Zoogdierverseniging.

De otter, symbool van de Zoogdierverseniging, is weer terug, maar nog niet helemaal veilig. Laten we proberen zijn gangen na te gaan zodat beschermingsmaatregelen effectief kunnen worden toegepast. Veel plezier de komende winters en kijk bijvoorbeeld eens onder de brug bij u om de hoek!

Hugh Jansman & Dennis Lammertsma
Hugh.Jansman@wur.nl
 Beide auteurs zijn werkzaam bij Alterra-Wageningen UR. Hugh Jansman is daarnaast bestuurslid van de Zoogdierverseniging.

Sporen waaraan de aanwezigheid van otters kan worden vastgesteld:
 Uitwerpselen en prooiresten (Amerikaanse rivierkreeft/blankvoorn)
 De onderste twee foto's zijn een rolplaats en een wissel
 Foto's Hugh Jansman / Dennis Lammertsma